

DUBROVNIK ARŞİVİNDEKİ OSMANLI BELGELERİ İLE İLGİLİ RAPOR

FERİDUN M. EMECEN-İDRİS BOSTAN

Balkanlar ve Avrupa Araştırmaları Kolu bünyesi içinde tarafımızdan müştereken sunulan "Dubrovnik Arşivi'ndeki Osmanlı Belgeleri": projesi uyarınca 17-30 Ağustos 1998 tarihleri arasında Hırvatistan'ın Adriyatik sahili-nin en doğusundaki tarihî Dubrovnik şehrine giderek buradaki Osmanlı belgelerinin önemli bir kısmını görme imkânı bulduk. Dubrovnik Arşivi'ndeki (Drazni Arhiv u Dubrovnik) Osmanlı belgeleri, hususi bir tas-nifte Arşivin 75. serisini oluşturan (Serija 75) "Acta Turcarum" içinde yer almaktadır. Kabaca yapılmış ve sadece listelerden ibaret, mevcutlarının tamamını da ihtiva etmeyen bir kataloğu bulunmakta olan bu vesikalar, muayyen sayılar halinde kutulara yerleştirilmiş ve sadece numaralanarak bırakılmıştır. Tesbitlerimize göre katalogsuz olanlarla birlikte burada yaklaşık 12 000 Türkçe belge ve 5000 kadar da İtalyanca, Boşnakça/Hırvatça/Sırpça yazılmış evrak vardır. Çok çeşitli türden evrakı barındırması bakımından kıymetli olan bu seri, merkezden gönderilen tuğralı fermanlar, hükümler, Bosna ve Hersek paşalarının buyurulduları, bölgedeki kadılık merkezlerinden gönderilmiş hüccetler, ilamlar, hatta merkezden alınmış fetvalar; tüccarların, mahalli küçük yöneticilerin özel veya resmî mektupları vb. gibi çeşitlilik arz-etmekte; örneğine pek rastlanmayan "taşra evrakı"nın niteliği konusunda iyi bir fikir vermektedir.

Çalışmak üzere gittiğimiz ilk günden itibaren ilgili görevlilerin yardımları sayesinde, öncelikle kataloglardan başlayarak taramamızı sürdürdük. 1930'lu yıllarda Fehim Efendiç tarafından yapılan bu kataloglar iki bölüm halinde olup "Acta Turcarum/I" başlıklı ilk katalogda, A harfinden başlamak üzere B, C, D, E serileri yer almaktadır. Ayrıca numara verilmeyen bir A tas-nifi daha mevcut olup burada II. Murad'dan başlamak üzere XVI. asra kadar gelen 58 tuğralı ferman vardır (Bunların tamamının fotokopisi alınmıştır). Numara konularak başlayan A serisi (A₁-A₂₀) yirmi listeye ayrılmıştır ve burada ekleriyle birlikte 1080 kadar Osmanlıca belge ve 250 kadar da bunların İtalyanca tercümeleri mevcuttur. A serisi bazı istisnalarla birlikte, İstanbul'dan gönderilen ferman, nâme, buyuruldulara tahsis edilmiş bulun-

maktadır. B serisi ise 148 ana listeyi (Dosyayı) B₁-B₁₄₈) haiz olup Türkçe vesika 2400 civarındadır. Ayrıca diğer dillerde yani Sırpça/Boşnakça/Hırvatça ve İtalyanca olarak yazılı tercüme, mektup, buyuruldu sayısı da 3300 dolayındadır. B serisi genellikle civar sancaklardan, kadılıklardan gelen evrakı ihtiva etmektedir. Mesela bazı dosyalar üzerine Bosna pašalığı, Trebinje, Klis sancakbeyliği, kadılığı gibi ibareler düşülmüştür. Bu tasnifte XVII ve XVIII. yy. belgeleri ağırlık kazanmakta olup Bosna ve Hersek'e diğer bölgelerden gönderilmiş Boşnakça/Sırpça mektuplar, pençeli buyuruldu da yer almaktadır.

C serisinde (C₁-C₁₁) 350'ye yakın belge bulunmakta olup bunlar daha çok kadı hücceti, ilam ve buyuruldu niteliğindedir. Buna benzeyen D serisi (D₁-D₈) 250 kadar belgeyi havidir ve burada Kuzey Afrika'daki eyaletlerden, Mısır-İskenderiye'den gelen mektuplar (bazıları Arapça) mevcuttur. Yine E serisi (E₁-E₃₁) 280 Osmanlıca, 1000 kadar diğer dillerde belgeyi kapsamaktadır. Bu harfli tasnif bölgelere göre yapılmış olmakla birlikte, iyi bir ayıklama ve seçim yapılmadığı için burada, çok farklı türde belgelere de rastlanmaktadır.

Acta Turcarum/2 kataloğu ise, kutu sırtındaki numaralara göre sıralanmış 4001'den başlayıp 4895'e kadar gelen yaklaşık 900 kadar belgeyi havidir. Tasnif yapılırken bu numaralar dört ana listeyi oluşturmuştur. Bunlar Huccet (Hudzeti özel nr. 1-327; genel nr. 4001-4301), Arz (Arzı, 1-268/4302-4606), İlam (İlami, 1-65/4607-4687), Buyuruldu (Buyurulduje 4688-4810) dur. Ayrıca 4811-4895 arası için "Razni dokumanti" denmiştir. Bu ayırıma rağmen kutular numara sırasına göre birbirini takip etmektedirler. Bu her iki kısım-daki belgelerin tamamı elden geçirilmiştir.

İyi-kötü kataloğu olan bu kısım dışında, hiçbir listesi veya kataloğu bulunmayan "Acta Turcarum" serisine dahil başka evrakın da mevcut olduğu anlaşılmıştır. Üç ana grupta mütalaa edilebilecek olan bu evrak yine kutular içerisinde olup, ilki, yukarıda kataloğu olan Acta Turcarum/2 bölümünün numaralı dosyalarının başlangıç kısmını yani, 1-4000 arasını oluşturmaktadır. Burada çeşitli konularda ekleriyle birlikte numaralanmış 33 kutu içerisinde 4000 belgenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu seriyi ancak sondaj usulü ile inceleyebildik; tamamına zaman darlığı sebebiyle bakamadık. Katalogsuz bir başka seriyi K serisi teşkil etmektedir. Ekleriyle birlikte yaklaşık 1000 adet (1-731) vesikanın bulunduğu bu kısım irili-ufaklı zarflar içinde muhafaza edilmiş ve vaktiyle Sırp İlimler Akademisi'nce incelendiğine dair kayıtlar bu-

lunan II. Bayezid devrinden başlayıp XVIII. yüzyıla kadar gelen tuğralı padişah fermanlarını içine almaktadır. Çok önemli olan ve diğer serideki benzer fermanlarla bütünlük arzeden bu kısmın XVII. yy. başlarına kadar gelen 200 belgesinin (diğerleri ilave edilerek) tarafımızdan yayınlanması düşünülmektedir. Yalnız bu serinin fotokopilerinin acilen temini için Arşiv idaresiyle bir yazışmanın yapılması gerekmektedir. Bu seri içinden çıktığını zannettiğimiz Dubrovnik'e verilen ahidnâmelerin "tecdid"ini ihtiva eden ve XVI. yüzyıl sonlarından itibaren tarihlenebilen 7-8 büyük boy tuğralı ferman mevcuttur. Bunlardan 4-5 kadarı çerçevlenerek teşhir edilebilir hale getirilmiştir Diğerleri ise ayrı bir kutuda rulo halinde saklanmaktadır.

Son olarak Acta Turcarum serisine dahil edilmiş, romen rakamıyla numaralanmış iki kutunun daha varlığı tesbit olunmuştur. XVI-XIX. yüzyıllar arasına ait bu kutulardan ilki, XVI, XVII, XVIII numaralarını taşımakta, burada toplam 204 gömlek içinde tüccarların özel mektupları, arzlar, bazı kitap parçaları, şiir defteri parçaları vb. gibi müteferrik birtakım evrak bulunmaktadır. Aynı şekilde I-XV numaralı kutuda ise 200 gömlek içinde hemen hemen aynı tür evrak yer almaktadır. Yukarıda zikredilen bütün kutular içindeki belgeler 10 günlük kısa bir süre içinde, süratle gözden geçirilerek önemli görülenlerin fotokopisinin alınması için arşiv idaresine başvurulmuştur. Toplam fotokopi isteğimiz 1800 dolayında olmuş ve bu seçim yapılırken ağırlık, XV-XVIII. yüzyıl resmî evrakına, özelliği olan belgelere, siyasî-ekonomik ve sosyal hadiseleri konu alan ferman, hüküm ve nâmelerle kadı hüccetlerine verilmiştir. Ancak personel ve araç imkânlarının sınırlı olduğunu tesbit ettiğimiz arşiv, bu taleplerimizin tamamını kaldığımız süre içinde karşılayamamış, yalnızca kataloğu mevcut olan A serisinden seçtiğimiz 400 belgenin fotokopisini hazırlayabilmiştir. Diğer harfli ve rakamlı serilerden fotokopi talebimizi liste halinde arşiv idaresine bırakarak bunların bilahare hazırlanıp gönderilmesi talebinde bulunduk. Fakat yetkili müdürü izinde bulunduğundan bu konuda bize müsbet-menfi bir cevap vermediler. Bunların temini için Kurumumuzun ayrıca arşiv idaresiyle bir yazışma yapması icab etmektedir.

Tesbit edebildiğimiz belgeler için tarafımızdan iki ayrı yayın düşünülmektedir. Önce elimizde bulunan ve XV-XVI. asırlara ait fermanlardan bir seçme yaparak Dubrovnik arşivini tanıtan bir yazı hazırlamaktayız. Bu hazırlık kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilebilecektir. İkinci yayın planımız, öncelikle ısmarladığımız belgelerin teminiyle mümkün olabilecektir. Bu cümleden olarak XV ve XVI. yüzyılın sonuna kadar gelen önemli bir kısmı yuka-

rida zikrettiğimiz K serisinde yer alan ferman, hüküm türü belgelerin tamamının neşri düşünülmektedir. Bu bakımdan bu asırlara ait 1-200 numaralar arasında bulunan belgelerin fotokopi veya mikrofilmlerinin temini için ayrıca arşiv idaresine Kurumumuz tarafından talepte bulunulması yerinde olacaktır. Bu yapılırken gerek Türkiye ile Hırvatistan arasındaki kültür anlaşmaları, gerekse arşivler arasındaki anlaşmalarda zikredilen karşılık esasına atfta bulunulabilir. K serisindeki belgelerin acil olarak temini, bu ikinci çalışmamız için elzemdir.

Dubrovnik'teki arşiv dışında Hırvatistan'ın diğer bazı şehirlerinde de belgeler bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Zadar, Makarska ve Zagreb'de bu kabil evrak mevcuttur. Bunlar arasında en fazla belge Zadar arşivinde bulunduğundan son iki günümüzü bu arşivi görmeye ayırdık. Ayrıca Dubrovnik'te çalışırken arşive Zadar'dan gönderilmiş bir kutu içinde osmanlı belgeleri olduğu bize bildirildi. Bunları görmek istediyssek de arşiv idaresi başka bir yerden gelen evrak olduğu için onların izni olmaksızın bize bunları gösteremeyeceklerini söylediler. Bu kutu Zadar arşivindeki Osmanlı belgelerinin ilk kutusu imiş. Bunun üzerine diğerlerini görmek merakıyla Dubrovnik'den 400 km. uzaklıktaki Zadar'a giderek buradaki arşivde bir gün çalışma ve mevcut belgelerin niteliğini tesbit etme imkânı bulduk. Zadar XVI. asırda bir ara Osmanlı idaresi altına girmiş, daha sonra Venedik kontrolünde kalmış bir liman şehridir. Buradaki belgeler 33 kutu içinde saklanmakta olup bunların ilk sekiz kutusu ve son kutusu tarafımızdan incelendi. Dubrovnik Arşivi'ndeki belgelere nisbetle daha geç tarihli olan ve XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan evrak içinde, genellikle yöredeki beylerbeyilerin, sancakbeylerinin ve kadıların buradaki Venedik Generaline çeşitli meselelerle ilgili yazdıkları mektublar, İstanbul'dan gönderilmiş belgeler bulunmaktadır. Ayrıca yine nâme defterlerine benzer mahiyette vesika suretlerini toplayan türden defterlerin yer aldığı da tesbit edilmiştir. Bunlar muhtelif konularda gelen ferman, nâme veya buyurulduların suretlerini ihtiva etmektedirler. Çok az bilinen ve bu ana kadar hiçbir Türk araştırmacının girmedığı bu arşivin de Osmanlı tarih araştırmaları bakımından önemli olduğunu belirtmek gerekir.